
БОЖОК Н.О.,
аспірантка кафедри теоретичної
та консультативної психології,
Інститут соціології, психології та
соціальних комунікацій НПУ
ім. М. П. Драгоманова,
м. Київ, Україна

ВПЛИВ ВІКОВИХ, ГЕНДЕРНИХ ТА ІНДИВІДУАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЮНАКА НА ФОРМУВАННЯ ФРУСТРАЦІЙНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ

У статті здійснено теоретичний аналіз вікових, гендерних та індивідуальних особливостей особистості юнака з точки зору вітчизняних та зарубіжних дослідників. Розкрито сутність феноменів «фрустрація» та «фрустраційна толерантність» у юнацтві. Визначено вплив вікових, гендерних та індивідуальних особливостей особистості юнака на його рівень фрустраційної толерантності. Репрезентовано психологічний портрет юнака з високою фрустраційною толерантністю та низькою фрустраційною толерантністю з урахуванням його вікових, гендерних та індивідуальних особливостей.

Ключові слова: індивідуальні особливості, вік, гендерність, характер, темперамент, фрустрація, фрустраційна толерантність, юнак.

В статье произведён теоретический анализ индивидуально-психологических особенностей личности юнаки с точки зрения отечественных и зарубежных учёных. Рассмотрена сущность феноменов «фрустрация» и «фрустрационная толерантность» в юношеском возрасте. Определёно влияние возрастных, гендерных и индивидуальных особенностей юноши на его уровень фрустрационной толерантности. Представлено психологический портрет молодого человека с высоким и низким уровнем фрустрационной толерантности с учётом его возрастных, гендерных и индивидуальных особенностей.

Ключевые слова: индивидуальные особенности, возраст, гендерность, характер, темперамент, фрустрация, фрустрационная толерантность, юноша.

The paper presents the theoretical analysis of the psychological and individual characteristics of the adolescent from the point of view of home and foreign researchers. The definition of the phenomena "frustration" and "frustration tolerance" is considered. The effect of age and gender peculiarities as well as individual characteristics of the adolescent on the level of frustration tolerance is defined. The psychological portrait of the young person with the high and the low level of frustration tolerance is represented.

Key words: individual characteristics, age, gender, character, temperament, frustration, frustration tolerance, adolescent.

Постановка проблеми.

Особистісне становлення юнаків та процес їх дорослішання проходить через складні етапи розвитку, кожен з яких супроводжується різноманітними фрустраціями. Як результат, такі вікові зміни та життєві виклики готують юнаків до дорослого життя. Водночас, вони вимагають від молодих людей здатності адаптуватись й детермінують необхідність гнучкого підходу юнаків до подолання несприятливих ситуацій, що сприяє трансформації їх негативного досвіду у позитивний. Особливої актуальності за таких умов набуває формування психологічної стійкості до фрустрацій, а саме - фрустраційної толерантності у юнацькому віці. Розвиток вищезазначеної компетенції стає детермінантом для особистісного становлення психологічно здорової та успішної молодшої людини. На нашу думку, серед чинників, які впливають на формування фрустраційної толерантності юнаків, важливе місце займають їх вікові, індивідуальні та гендерні особливості.

Метою статті є проаналізувати вікові, індивідуальні та гендерні особливості особистості юнака та визначити їх вплив на рівень розвитку фрустраційної толерантності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Психологія особистості та її індивідуальних особливостей аналізувалась у працях зарубіжних та вітчизняних дослідників: К. Платонова, С.Рубінштейна, R.M.Liebert & K. Liebert та Quinlan L. M., Pratch & Yakobowitz та інших.

У дослідженні фрустраційного фактора у студентському середовищі особливе місце займають тлумачення фрустрації у руслі психології діяльності (Н.Д.Левітов), розгляд фрустрації у дискурсі патопсихології (В.М.М'ясищев, А.І.Плотічер), аналіз фрустраційних проявів у педагогічній діяльності (Е.І.Кіршбаум, Л.М.Мітіна, В.М.Чernобровкін), розробки засобів емпіричного дослідження фрустрації (С.Розенцвейг, Н.В.Тарабріна). Особливого значення у дослідженні поняття «фрустраційної толерантності» (витривалості, стійкості до фрустратора) набули роботи українських та російських дослідників М.В., Вовк, Ю.В. Попика, Л.С.Асейкіної та Л.М.Мітіної. Дослідження психологічних аспектів феномену «фрустраційної толерантності» знайшло своє відображення у гуманістичній психології (К. Роджерс) та раціонально-емотивній біхевіористичній терапії (А. Елліс, М. Броді, В.

Кнаус, В. Драйден).

Не дивлячись на численні дослідження з проблематики теми, немає єдиного системного підходу до визначення вікових, гендерних та індивідуальних психологічних характеристик юнака, які впливають на рівень фрустраційної толерантності особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Фрустраційна толерантність це розширення феномену «фрустрації». Зазначений феномен, як і фрустрація, є змінною величиною. Різні люди можуть витримувати один і той самий рівень напруги по-різному, така витривалість багато в чому залежить від попереднього досвіду, а також від здатності передбачати найближче майбутнє. Тарабріна акцентує увагу на баченні цієї проблеми Розенцвейгом, який пов'язував фрустраційну толерантність з адаптивною функцією та розумів під нею здатність індивіда переживати фрустрацію, не втрачаючи психобіологічної адаптації [5].

Варто навести ще одне визначення фрустраційної толерантності, під якою розуміють психологічну стійкість до фрустраторів, в основі якої є здатність до адекватної оцінки ситуації та передбачення виходу з неї. Російський дослідник Асейкіна Л.С. пов'язує згаданий феномен з компетенцією суб'єкта [1].

Ми повністю поділяємо думку Левітова Н. Д. та Асейкіною Л. С., що найбільш конструктивним бажано вважати психологічний стан, що характеризується, не дивлячись на фрустратори, розсудливістю, спокоєм, готовністю використати неприємну ситуацію як необхідний життєвий урок, корисний досвід. Така варіативність, гнучкість мислення та творчий підхід до складної ситуації можуть перетворити проблему у можливість від-

криття для себе чогось нового [1].

Вплив різних змінних факторів таких як вікові, гендерні та особистісні характеристики на фрустраційну толерантність змінюються на різних етапах життя та існує оптимальна кількість фрустрації, яку особистість має пережити в певному віці для того, щоб отримати максимальну фрустраційну толерантність.

Таким чином, вікові особливості є одним з чинників впливу на розвиток фрустраційної толерантності у юнацтві. На думку іноземного дослідника А.Р. Ausubel, велика різноманітність фізичних та психологічних стимулів є типовою для юнаків у процесі їх пристосування та знаходження свого місця у соціумі через велику кількість психобіологічних та психосоціальних детермінант фрустрацій та стресу притаманних поданій віковій категорії. Крім того, на думку вищезазначеного вченого, розвиток особистості у юнацтві є сенситивним до переживання емоційної нестабільності, причина якої криється у непростих завданнях та проблемах, що супроводжують молодих людей під час дорослішання. Особливо важко вони відчують емоційну нестабільність, коли їх цілі частково або повністю блокуються, існує надумана або реальна загроза їх фізичній інтегративності, самооцінці або набуттю нового статусу. За таких умов молоді люди можуть реагувати непослідовно та імпульсивно з тенденцією до максималізму у непростих життєвих обставинах. Загалом, молоді люди переживають проблеми у таких сферах як: навчання, особисте життя, міжособистісні контакти. Безумовно, вони відчують відсутність досвіду у вирішенні життєвих проблем, невпевненість відносно майбутнього та шкідливі звички, тощо.

Характеристика вікових особли-

ностей юнаків, які також потрібно враховувати під час формування фрустраційної толерантності: фізичний розвиток та розкриття сексуальних імпульсів; розквіт інтелектуальних можливостей, розвиток психічних функцій; перехід до зрілості, бажання незалежності, проблеми у формуванні відповідальності за власні дії та з самокерованістю; домінування бажання приналежності до різнопланових груп однолітків; переживання «кризи ідентичності», нові вимоги та пріоритети молодих людей відносно себе та суспільства; розвиток індивідуальності та різноформатних взаємовідносин у соціумі; розвиток відчуття власної унікальності та системи цінностей; розвиток адаптації до вимог навчання та усвідомлення власних досягнень, прийняття важливих рішень стосовно кар'єри та майбутнього працевлаштування, вирішення й фінансових питань.

Як правило, юнаки аналізують себе на особистісному рівні. З дорослішанням, вони починають розглядати себе у різних соціальних контекстах. Юнаки, як вже зазначалось, надають великий пріоритет входженню у різні групи однолітків. Почуття самотності і неприналежності до групи викликає у молодих людей фрустрацію та веде до агресивних чи депресивних тенденцій. Молоді люди більш вразливі до невдач у навчанні, професійному житті та виявляють більш агресивний патерни поведінки, ніж дорослі. Отже, як зазначав Розенцвейг, фрустраційна толерантність зростає зі зрілості. Як результат дорослі показують велику різноманітність у прояві фрустраційної толерантності. Врахування вікових особливостей юнаків є одним з важливих компонентів формування фрустраційної толерантності.

Вплив гендерного чинника на фор-

мування фрустраційної толерантності був досліджений багатьма психологами такими як Розенцвейг, Берковіц та іншими. Різноманітні дослідження підтверджують вплив статі на різні поведінкові патерни, що відрізняють дії чоловіка та жінки у різних життєвих ситуаціях. На думку деяких вчених, до 20 років чоловіки та жінки мають диференційовані очікування та бажання відносно освіти, професії та стилю життя. Результати дослідження виявили, що жінки мають вищу фрустраційну толерантність ніж чоловіки [6]. Дослідник A.Olweous наголошує, що збільшений рівень гормону тестостерону чоловіків впливає на рівень фрустраційної толерантності, зокрема знижує рівень психологічної стійкості, викликає дратівливість та є маркером афективної поведінки чоловіка [6]. З іншого боку, існують дослідження, що чоловіки є більш толерантні до фрустрації ніж жінки. Вони більш схильні до математичних здібностей, раціональні у підходах та менш емоційні, ніж жінки. Дуван та Голд вважають, що обидві статі по різному використовують соціальні інтеракції та диференційовано виражають свої хвилювання й турботи. В той же час, дослідник Рені вказує, що не існує великої різниці відносно реакції на фрустрацію чоловіків та жінок [6].

Ми повністю поділяєм думки Персона та Джонса, що різниця між двома особистостями є більша важлива, ніж гендерні відмінності між чоловіком та жінкою. Отже, в першу чергу потрібно враховувати вплив індивідуальних особливостей особистості на розвиток фрустраційної толерантності [6].

Індивідуальні особливості особистості відображають операційний вплив різноманітних рис на варіацію стилів самовираження особистості. В свою чергу, унікальна структура та-

кого поєднання зумовлює природу, рівень індивідуальних характеристик та поведінку людини у певних ситуаціях [8].

За К. Платоновим та С. Рубіншейном, індивідуальні характеристики особистості включають характер, темперамент, здібності та природні задатки. З іншого боку, P.G. Northouse вважає, що індивідуальні характеристики особистості визначають її потенціал та впливають на її взаємодію з іншими людьми та з оточуючим середовищем [10]. На нашу думку, у юнацькому віці потенціал особистості є її особистим ресурсом, який негативно чи позитивно позначається на досягненні успіхів та подоланні життєвих негараздів.

Важливу роль у реакції на фрустрацію й формуванню фрустраційної толерантності, як зазначалось вище, відіграє характер, темперамент та індивідуальні особливості людини. Так, іноземні дослідники K.Rozenzweig; L.Murphy, M.Malavia; G.Weinberg, R.Pandey зауважують на важливості індивідуальних характеристик людей, які впливають на превалювання у них тієї чи іншої реакції на фрустратор, що детермінує неоднаковий рівень фрустраційної толерантності [9].

У свою чергу, іноземний науковець T.A.Ausben вважає, що кількісний континіум показника фрустраційної толерантності (від низького до високого) залежить від того, наскільки молода особа може протистояти фрустратору без втрати самооцінки, самокритичної здатності, бажання досягати реалістичної мети, не піддаючись відчуттям гніву, люті, дезорганізації поведінки та деструктивним адаптивним стратегіям, що в свою чергу детерміновано темпераментом, розвитком особистості та наявними адаптивними особистими ресурсами.

Виходячи з того, що фундамен-

тальною складовою індивідуальних характеристик особистості юнака є його характер, розглянемо вплив рис характеру особистості на її рівень фрустраційної толерантності нижче. Зарубіжний дослідник J.Rani зазначає, що такі характеристики особистості як життєрадісність, здоров'я, комунікабельність, спонукають більш високий рівень фрустраційної толерантності [9].

Та, навпаки, R.A.Barkley пов'язує низьку фрустраційну толерантність з імпульсивністю особистості та низьким рівнем її самоконтролю, в основі яких є нейробіологісні та соціальні фактори [9].

З іншого боку, за результатами емпіричного дослідження науковця W.Mishel юнаки, які успішно подолали низьку фрустраційну толерантність та з готовністю дочекались реалізації довгострокової мети й не наполягали на негайному задоволенні своїх потреб, характеризуються уважністю, розсудливістю, компетентністю, здатністю передбачати, ініціативністю, інтелектуальністю та самостійністю; молоді люди, які не впорались із перепорою та затримкою на шляху до досягнення мети, на відмінну від вищезазначеної молоді, мають тенденцію болісно реагувати на стрес та втрачати самоконтроль, вибухати, а також їм притаманна невисока самооцінка, вони замкнуті, некоммунікбельні, схильні до розпаду під час стресових обставин, тривожні та неспроможні стійко витримати затримку у задоволенні потреби [9].

Темперамент юнака є ще однією важливою індивідуальною особливістю особистості, яка впливає на рівень індивідуальної психологічної стійкості. Б.М. Теплов визначає темперамент як «характерну для людини сукупність психічних особливостей, які

пов'язані з її емоційною збудженістю, тобто швидке виникнення почуттів з одного боку та їх сила – з іншого» [3, с.553].

Виходячи з класичної класифікації темпераменту, В.С. Мерлін проаналізував вплив типу темпераменту на стійкість до фрустрації наступним чином: холерик переміщує відповідальність за свої невдачі на когось іншого; меланхолік звинувачує себе у фрустраціях, що спіткали його, а сангвінік в таких ситуаціях знецінює задачу діяльності [1].

З іншої сторони, з метою визначення схильних до фрустрації або потенційно стійких особистостей, Г.Айзенк та Р.Кетелл визначили дві основні варіації темпераменту: інтроверсія (екстраверсія) та високий й низький рівень нейротизму, що базуються на генетично-визначених змінних у функціонуванні центральної нервової системи. Екстраверти визначаються як енергійні, легкі, схильні до ризику особи, які налаштовані використати можливість працювати та навчатись з різними людьми. Інтроверти характеризуються як більш пасивні та закриті у собі, обережні, розмірковуючи та вони не шукають зовнішні стимули у виконанні своєї роботи [11].

Зважаючи на особливості темпераменту, ми підтримуємо думку дослідника Rai, що екстраверти мають більш високу фрустраційну толерантність ніж інтроверти та невротики. Водночас, екстраверти схильні уникати агресію до певної міри через свою психологічну характеристику [6]. Особистості, які мають високий рівень нейротизму характеризуються як тривожні, напружені, відчувають коливання у настроях, нестабільні у відносинах з іншими та схильні до невротичних імпульсів під дією фрустрацій й стресів. Підсумовуючи вищезазначене, ми услід

за іншими вченими вважаємо, що невротики мають низький рівень фрустраційної толерантності. Та, навпаки, юнаки, у яких відсутній нейротизм, стабільні у почуттях, емоційно-урівноважені, психологічно-стійкі, спокійні.

Водночас, ми услід за G. Dregvaite та R.Damasevicius акцентуємо увагу на взаємозв'язку фрустраційної толерантності не тільки з вродженими задатками особистості (темпераментом, емоційною стабільністю або нестабільністю), а й з подальшим впливом навколишнього середовища (виховання та набутий досвід), що свідчить про можливість конструктивних змін індивідуальних особливостей людини з метою підвищення фрустраційної толерантності.

Висновки.

Підсумовуючи вищезазначене, ми прийшли до висновку, що існує декілька чинників, які впливають на високий або низький рівень фрустраційної толерантності особистості, а саме, вікові, гендерні та індивідуальні особливості юнака. Як результат, ми визначили проблематичні вікові характеристики юнака, що впливають на коливання у континумі фрустраційної толерантності, а саме, чутливість до емоційної нестабільності, юнацький максималізм, «кризу ідентичності», проблеми у формуванні відповідальності за власні дії та складнощі з самокерованістю; нові вимоги та пріоритети молодих людей відносно себе та суспільства й їх перехід до психологічної зрілості, що супроводжується психологічними й психосоціальними детермінантами фрустрацій та стресу. Теоретичний аналіз впливу гендерних особливостей чоловіків та жінок показав, що незважаючи на різноплановість реакцій обох статей на фрустратор, вирішальним чинником у формуванні

фрустраційної толерантності стають індивідуальні відмінності, а не гендерні особливості юнаків. Так, серед індивідуальних особливостей юнака ми визначили наступні характеристики, що спонукають формуванню високої фрустраційної толерантності: життєрадісність, здоров'я, комунікабельність, самокритичність, уважність, розсудливість, компетентність, здатністю передбачати, ініціативність, інтелектуальність та самостійність, що супроводжується з готовністю дочекались реалізації довгострокової мети, з типом темпераменту сангвінік, екстраверт й з відсутністю або низьким рівнем нейротизму. Та, навпаки, нами були виокремлені особливості молодшої людини з низькою фрустраційною толерантністю: імпульсивність, низький рівень самоконтролю й самокритичності, невисока самооцінка, замкнутість, некомунікабельність, безпомічність, тривожність, неспроможність стійко витримати затримку у задоволенні потреби, гедонізм, з типом

темпераменту меланхолік, інтроверт, з високим рівнем нейротизму.

Зрозуміло, що не завжди в одній особистості можуть поєднуватись вищезазначені характеристики. З іншого боку, наявність у юнака більшості, з виокремлених нами різнопланових характеристик, сприяє його позитивному або негативному самоусвідомленню, присутності або відсутності емоційного інтелекту, підвищують або зменшують психологічну стійкість і, тим самим, продуктивно чи деструктивно впливають на емоційно-вольову сферу молодшої людини. Виходячи з того, що вищезазначені особливості людини впливають на її низький рівень фрустраційної толерантності, перспективу нашого подальшого наукового дослідження вбачаємо у розробці психокорекційної програми спрямованої на розвиток тих індивідуальних особливостей юнака, які сприяють формуванню високої фрустраційної толерантності з урахуванням гендерних та вікових особливостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Асейкина Л.С. Формирование фрустрационной толерантности у иностранных студентов на начальном этапе обучения с позиции компетентного подхода / Л.С. Асейкина // Толерантное сознание и формирование толерантных отношений (теория и практика): сб. научно - методич.ст. / РАН Моск.психол.Социальный ин-т. – М: Воронеж: Мод ЭК, 2005 – С.50 – 73.
2. Маклаков А.Г. Общая психология. –СПб.: Питер 2012. – 583с.
3. Тарабрина Н. В. Экспериментально – психологические и биохимические исследования фрустрации и эмоционального стресса при неврозах/ Тарабрина Н.В.// Дис....канд психол. наук – Ленинград. 1973. – 121 с.
4. Agrawa A. Effect of age, sex, self-esteem and loneliness on frustration tolerance.// Agrawa A. The thesis for the degree Doctor of philosophy in psychology. Meerut, 1992. p 1-35.
5. Ausubel D.P. Theory and problems of adolescent development.-3rd edition:USA, 2002–p548-558.
6. Carducci B. J. The Psychology of Personality: Viewpoints, Research, and Applications.-2nd edition: UK:Wiley Blackwell, 2009– 736p.

7. Dregvaite G.,Robertas D. *Information and Software Technologies: 21st International Conference, ICIST 2015, Druskininkai, Lithuania, October 15-16, 2015, Proceedings*:Springer 2015, 616 p.
8. Mischel W. *Introduction to Personality .Fourth edition.- New York : Columbia University, 1986.- p 583.*
9. Rosenzweig, S. *Consideration regarding reaction to frustration especially among adolescents. Ballettime de Psychologia Applicata, 1969, p3-12.*
10. Quinlan Lois M.*Leader Personality Characteristics and Their Effects on Trust in the Organizational Setting. [electronic source]:Dissertation for the degree o f Doctor of philosophy, professional psychology.Walden University :ProQuest, 2008.-207 p.*
11. Zentner M.,Rebecca L. Shiner. *Handbook of Temperament: N.Y.: Guilford Press, 2012.- 750 p.*

ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Aseykina L.S. *Formirovanie frustratsionnoy tolerantnosti u inostrannyih studentov na nachalnom etape obucheniya s pozitsii kompetentnosnogo podhoda / L.S. Aseykina // Tolerantnoe soznanie i formirovanie tolerantnyih otnosheniy (teoriya i praktika): sb. nauchno - metodich.st. / RAN Mosk.psihol.Sotsialnyiy in-t. – M: Voronezh: Mod EK, 2005 – S.50 – 73.*
2. Maklakov A.G. *Obschaya psihologiya. –SPb.: Piter 2012. – 583s.*
3. Tarabrina N. V. *Eksperimentalno – psihologicheskie i biokhimicheskie issledovaniya frustratsii i emotsionalnogo stressa pri nevrozah/ Tarabrina N.V.// Dis....kand psihol. nauk – Leningrad. 1973. – 121 s.*
4. Agrawa A. *Effect of age, sex, self-esteem and loneliness on frustration tolerance.// Agrawa A. The thesis for the degree Doctor of philosophy in psychology. Meerut, 1992. p 1-35.*
5. Ausubel D.P. *Theory and problems of adolescent development.-3rd edition:USA, 2002–p548-558.*
6. Carducci B. J. *The Psychology of Personality: Viewpoints, Research, and Applications.-2nd edition: UK:Wiley Blackwell, 2009– 736p.*
7. Dregvaite G.,Robertas D. *Information and Software Technologies: 21st International Conference, ICIST 2015, Druskininkai, Lithuania, October 15-16, 2015, Proceedings*:Springer 2015, 616 p.
8. Mischel W. *Introduction to Personality .Fourth edition.- New York : Columbia University, 1986.- p 583.*
9. Rosenzweig, S. *Consideration regarding reaction to frustration especially among adolescents. Ballettime de Psychologia Applicata, 1969, p3-12.*
10. Quinlan Lois M.*Leader Personality Characteristics and Their Effects on Trust in the Organizational Setting. [electronic source]:Dissertation for the degree o f Doctor of philosophy, professional psychology.Walden University :ProQuest, 2008.-207 p.*
11. Zentner M.,Rebecca L. Shiner. *Handbook of Temperament: N.Y.: Guilford Press, 2012.- 750 p.*